

LIZING KORXONALARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL QILISH MASALALARI

Muradova Manzura Nurmatovna

Soliq qo'mitasi huzuridagi fiscal instituti 1- kurs magistr

Bozor iqtisodiyotiga o'tishda O'zbekistonning sanoat korxonolari oldida bir qator muammolar vujudga keldi. Bu muammolar ichida raqobatchilik o'sib borayotgan sharoitlarga moslashish, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar narxining yuqoriligi sababli sotuv bozorining qisqarishi, to'lovlar bilan bog'liq muammolar, xom-ashyo va materiallar yetkazib beruvchi ta'minotchilarni izlab topishdagi qiyinchiliklar hamda moliyaviy resurslarning cheklanganligi eng asosiylari hisoblanadi. Hozirgi paytda korxonalar o'z o'rnini yo'qotmaslik uchun bir qator xususiyatlarga – moslashuvchanlikka, raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga, ishlab chiqarilayotgan tovar assortimentini tez o'zgartira olish xususiyatiga ega bo'lishi lozim. Buning uchun korxonalar zamonaviy ishlab chiqarish vositalariga ega bo'lishlari zarur, bu esa katta miqdorda investitsiyalar jalb etishni talab qiladi. Yuzaga kelgan vaziyatda respublikamiz uchun an'anaviy bo'lmagan yangi investitsiya manbalarini izlab topish zarur. Oxirgi yillar mobaynida asosiy ishlab chiqarish fondlarini sotishning asosiy shakllariga muqobil sifatida lizing faoliyati namoyon bo'lmoqda. U tadbirkorlikda yangi, yanada kuchli motivatsion stimullarni yaratadi, ishlab chiqarishga yangi texnikalarni kiritishni tezlashtirishga ko'maklashadi. Lizing nafaqat bizning mamlakatimizda, balki butun dLizing nafaqat bizning mamlakatimizda, balki butun dunyoda ham tadbirkorlik faoliyatining eng yosh turlaridan biri hisoblanadi. Lizing XX asrning 50 - yillarida AQSHda paydo bo'lib, 60 - yillarning boshidayoq butun Yevropada keng tarqala boshladi hamda mablag'larni asbob-uskunalarga investitsiya qilishning eng samarali va ishonchli usuli sifatida tan olindi. AQSH va G'arbiy Yevropada lizingning bunday jadal sur'atlarda rivojlanishida davlatning roli kattadir. Davlat sezilarli soliq imtiyozlari, amortizatsiya va kredit imtiyozlarini taqdim etish yo'li bilan lizingning rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratib berdi. O'zbekistonda lizing rivojlanishning dastlabki bosqichida bo'lsada, yaqin kelajakda uning nafaqat o'z imkoniyatlariga tayangan holda, balki davlatning qo'llab-quvvatlashi yordamida jadal sur'atlar bilan rivojlanishi kutilmoqda. Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida 2006 - yilda iqtisodiy islohotlarning eng muhim ustuvor masalasi – bozor islohotlarni chuqurlashtirishi va iqtisodiyotni yanada erkinlashtirishdan iborat 1 . O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. Karimov ta'kidlab ko'rsatganidek, “Bugun biz uchun g'oyat zarur bo'lgan investitsiyalar oqimi kuchayishiga, qishloq xo'jaligi texnikasini, transport va samolyotlar parkini yangilashda lizing amaliy vosita bo'lib xizmat qilishi zarur”.2 Fan

bo'yicha o'quv adabiyotlarning qiyosiy tahlili. Hozirgi davrda lizingdan foydalanish nazariyasi va amaliyoti sohasida mamlakatimizdagi va chet ellik olimlar tomonidan muhim tadqiqotlar amalga oshirilgan. Richard Breyli, V. Xoyer, K.I. Shpittler kabi chet ellik iqtisodchilarning asarlarida nazariy-metodologik muammolar tadqiq etilgan. Rossiyalik mutaxassislardan V.D. Gazman, V.A. Goremikin, E.V. Kabatova, M.I. Leshenko va boshqalar lizing nazariyasini rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar. Lizing va undan foydalanish amaliyotining ayrim masalalari respublikamiz iqtisodchi olimlari M.I. Yo'ldashev, A. Ma'murov, O. Sobirov, D.G'. G'ozibekovlarning ilmiy ishlarida yoritilgan Dunyoning ko'plab mamlakatlarida lizingdan keng foydalanilib, u tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishning eng maqsadga muvofiq usullaridan hisoblanadi. O'zbekistonda esa ma'lum bir xatti-harakatlarga qaramay, lizing rivojlanishining shakl va yo'llari endi belgilanmoqda. Biroq iqtisodiyot inqirozga uchragan, ko'plab korxonalar yirik moliyaviy vositalarni ishlab chiqarishni intensivlashtirish va texnikalarni yangilashga kirita olmayotgan bir holat ishlab chiqarish sohasini rivojlantirish va mamlakatdagi barcha mulkchilik shaklidagi, birinchi navbatda innovatsion tadbirkorlik bilan band bo'lgan ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun katta miqdordagi mablag'larni, jumladan xususiy investitsiyalarni jalb qilishga imkon beruvchi lizingning rolini oshirish zaruratini talab qiladi. Istalgan tarmoqda lizing tadbirkorligining muvaffaqiyatga erishishi ko'p jihatdan uning mazmuni va o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilish hamda ushbu mexanizmdan unumli foydalanishga bog'liq bo'ladi. Shu munosabat bilan lizingning mohiyati, uning tabiati va salohiyati, vazifalari va tashkiliy shakllari nimadan iborat ekanligini aniqlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Hozirgi paytda xorijiy mamlakatlarda "lizing" tushunchasining yagona talqini mavjud emas. Kimdir lizingni kreditlashning o'ziga xos shakli deb tasavvur qilsa, boshqalar uni uzoq muddatli ijaraga o'xshatadilar. Ba'zilar lizingni ishlab chiqarish vositalari oldi-sotdisining yashirin usuli deb qarasa, boshqa birov lizingni o'zgarar mulkini ishonch qog'ozi beruvchining topshirig'i bo'yicha boshqarish bilan bog'laydilar. 1 Lizing atamasining hozirgi talqini Aristotelning ("Ritorika" asaridagi) so'zlariga borib taqaladi. Unda aytilishicha boylik bu mulkka xususiy mulk sifatida egalik qilish emas, balki undan (mulkdan) oqilona foydalanishdir. Bu fikr lizingning mohiyati juda aniq izohlaydi: foyda olish uchun ishlab chiqarish vositalari yoki boshqa turdagi mulkka ega bo'lish shart emas, undan foydalanish va daromad olishning o'zigina yetarlidir. "Lizing" tushunchasi "mulk"ni egalik qilish huquqi va foydalanish huquqiga taqsimlashga asoslanadi. Mulkiy munosabatlar nuqtai nazaridan lizing bitimi o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita tarkibiy qismdan – oldi-sotdi munosabatlari va mulkdan vaqtinchalik foydalanish bilan bog'liq munosabatlardan iboratdir. 1 Majburiyat huquqi nuqtai nazaridan bu munosabatlar ikki xil turdagi shartnomalar – oldi-sotdi va lizing (mulkni vaqtinchalik foydalanishga berish) shartnomalari yordamida amalga oshirilishi mumkin. Lizing shartnomasida

shartnoma muddati tugagach mulkni sotish ko'zda tutilgan bo'lsa, bu holda mulkdan vaqtinchalik foydalanish munosabatlari oldi-sotdi munosabatlariga aylanadi. Faqat bu safar munosabatlar lizing beruvchi va mulkdan foydalanuvchi o'rtasida bo'ladi. Lizingga xos bo'lgan jihatlarni ko'rib chiqar ekanmiz, uning murakkab uch tomonlama asosini ajratib ko'rsatishimiz mumkin. Iqtisodiy mohiyatiga ko'ra lizing xuddi kredit bitimlaridagi kabi, mablag'larni qaytarib olish shartida asosiy kapitalga kiritishni anglatadi. Boshqa tomondan, bitim ishtirokchilari kapitaldan pul ko'rinishida emas, balki ishlab chiqarish shaklida foydalanadilar, bu esa uni investitsiyalash bilan yaqinlashtiradi. Uchinchi esa, lizing ijara mexanizmi bilan chambarchas bog'liqdir. Biroq yuqorida sanab o'tilgan munosabatlarning lizingga aynan xosligi to'g'risida gapirish noto'g'ri bo'lar edi chunki ulardan hech biri alohida ravishda lizingda mulkchilik munosabatlari majmuasini tartibga sola olmaydi. Ulardan bir vaqtning o'zida foydalanish va ularning o'zaro bog'liqligigina lizingni iqtisodiy faoliyatning yangi shakli sifatida yuzaga keltiradi. Demak, lizing murakkab tizim bo'lib, o'z ichiga investitsiya, kredit va ijara bitimlari elementlarini kiritadi. Natijada ishlab chiqarish vositalarini ularni sotib olish va keyinchalik ijaraga berish yo'li bilan vaqtinchalik foydalanishga berish bilan bog'liq mulkchilik munosabatlari majmuasi amalga oshiriladi. Endi lizingga xos bo'lgan asosiy xususiyatlarni sanab o'tamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

Вахрин П.И. Инвестиции: Учебник – М.: 2002. 16. Газман В.Д. Лизинг: теория, практика, комментарии. Учебник – М.: Фонд “Правовая культура”, 2000. – 416 с. 17. Горемыкин В.А. Лизинг: Учебник. – М.: Дашков и Ко, 2003. 944 с. 18. Джуха В.М. Лизинг. Учебное пособие – Ростов н/Д.: Феникс, 1997 19. Горемыкин В.А. Основы технологии лизинговых операций Учебное пособие – М.: ИНФРА-М, 2000. – 384 с. 20. Прилуцкий Л.Н. Финансовый лизинг. Правовые основы, экономика, практика. Учебное пособие – М.: Издательство “Ось –89” 1999. – 272 с. 21. Прилуцкий Л.Н. Лизинг. Правовые основы лизинговой деятельности в Российской Федерации. Учебное пособие – М.: Издательство “Ось - 89” 2000. – 128с. 22. Комаров В.В. Инвестиции и лизинг в СНГ. Учебное пособие – М.: Финансы и статистика, 2001 23. Лещенко М.И. Основы лиз